

О. Пшінько, д. т. н., професор, ректор,
Р. Вернигора, к. т. н., доцент, декан факультету «Управління процесами перевезень»,
Р. Коробйова, к. т. н., доцент кафедри «Управління експлуатаційною роботою»,
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. ак. В. Лазаряна

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

КЛЮЧОВІ СЛОВА: групові перевезення, залізничний туризм, персональні перевезення, туристичні поїзди.

УДК 379.855:656.2

О. Пшінько

Р. Вернигора

Р. Коробйова

АНОТАЦІЯ. За оцінками Всесвітньої туристичної організації, у світовому ВВП частка туризму становить близько 9,5%, 30% світової торгівлі послугами та 7% світових капіталовкладень. В Україні знаходиться низка об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. З огляду на значні показники кількості внутрішніх та іноземних туристів туристичний бізнес в Україні має значний потенціал. У статті проаналізовано стан залізничного туризму у світі та визначені перспективні напрями його розвитку в Україні.

► Туризм як складова світової економічної системи

У світовій економіці туризм наразі є одним із найважливіших напрямків людської діяльності. Найбільші темпи розвитку туризм отримав у другій половині ХХ ст., а у ХХІ ст. продовжує інтенсивно розвиватись і має стабільні (у середньому 5% на рік) темпи зростання. За оцінками Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), у світовому ВВП частка туризму становить близько 9,5%, 30% світової торгівлі послугами та 7% світових капіталовкладень, а експортний дохід від міжнародного туризму посідає третє місце у світовій економіці (6%) після експорту вуглеводнів (11%) та автомобілів (8,6%). Сфера туризму також є одним із найбільших роботодавців — у ній (з урахуванням внутрішнього туризму)

задіяно близько 300 млн осіб, тобто на кожні 11 працюючих у світі одна людина зайнята у сфері туризму. Згідно з даними UNWTO для 38% країн світу (наприклад, для Туреччини, Єгипту, Таїланду) туризм є одним з основних джерел їх доходів, а для окремих невеликих острівних держав доходи від туризму становлять більше 90% у національній економіці. При цьому, на відміну від інших галузей економіки, туризм не призводить до виснаження природних ресурсів, а негативний вплив туристичної сфери на навколишнє середовище незрівнянно менший, ніж у промисловості, будівництві чи сільському господарстві.

За останні 30 років кількість туристів у світі збільшилась у 4 рази, а доходи від туризму — більш ніж у 25 разів. Так, за даними UNWTO, у 2013 році

було здійснено більше 1 млрд міжнародних туристичних подорожей, а загальні доходи світової туристичної індустрії склали \$1,4 трлн. Найбільший розвиток міжнародний туризм отримав наразі в країнах Європи — частка цього регіону становить більше половини від усіх міжнародних туристичних поїздок та до 60% світового туристичного ринку. У країнах ЄС туризм сприяє підвищенню сукупного валового внутрішнього продукту на 8%, економічному зростанню на 11%, а кількість робочих місць у туристичній індустрії складає близько 12% загальної чисельності.

Разом із тим успішний розвиток і функціонування туристичної індустрії у тій чи іншій країні потребують державної фінансової підтримки, в обмін на яку держава отримує

порівняно швидко окупність коштів (4–6 років), збільшення національного доходу (у т. ч. у валюті) без суттєвих витрат сировинних ресурсів, збільшення робочих місць.

► Перспективи туристичної галузі в Україні

Україна посідає одне з провідних місць в Європі за рівнем забезпеченості цінними природними та культурними ресурсами. Зокрема в Україні знаходяться такі об'єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (рис. 1), як Собор Святої Софії та прилеглі монастирські споруди, Києво-Печерська Лавра у м. Києві, ансамбль історичного центру м. Львова, пункти Геодезичної дуги Струве (Хмельницька та Одеська області), резиденція митрополитів Буковини та Далмації (м. Чернівці), дерев'яні церкви Карпатського регіону (Львівська, Івано-Франківська та Закарпатська області), а також природний об'єкт — Букові праліси Карпат, біосферний заповідник «Асканія-Нова», Петриківський розпис тощо. Поряд з об'єктами Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО Україна має величезну кількість інших культурно-історичних пам'яток та природно-рекреаційних зон, що, безумовно, можуть привернути увагу як українських, так й іноземних туристів. Відповідно до Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року створення системних і комплексних умов для розвитку туризму та курортів має стати одним із пріоритетів забезпечення сталого розвитку держави в цілому та підвищення якості життя населення, у тому числі за рахунок створення нових робочих місць. При цьому одним із важливих завдань розвитку туристичної галузі є удосконалення її транспортного забезпечення.

Слід зазначити, що в Україні на державному рівні, на жаль, не приділяється достатньої уваги розвитку туристичного бізнесу. Так, якщо у 2007 році кількість внутрішніх туристів перевищувала 2,1 млн осіб, а іноземних туристів — 1,4 млн, то у 2013 році ці показники знизились відповідно до рівня 0,7 млн та 0,5 млн осіб. Показово, що при цьому кількість громадян Украї-

Рис. 1. Об'єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Україні:

а) резиденція митрополитів Буковини та Далмації;

б) дерев'яні церкви Карпатського регіону

ни, які виїжджали за кордон саме з туристичною метою, зросло з 0,34 млн осіб у 2007 році до 2,5 млн у 2013 році. Якщо кількість туристів серед громадян України певною мірою визначається загальним рівнем соціально-економічного розвитку держави, то для збільшення кількості іноземних туристів є всі передумови. Так, загальна кількість іноземних громадян, які відвідують нашу країну, у 2013 році, порівняно з 2000 роком, збільшилась у 3,8 разу — з 6,4 млн до 24,7 млн осіб. Причому серед іноземних громадян приїзд в Україну пов'язаний в основному не зі службовими справами (близько 1% від загальної кількості), а в першу чергу, з відвідуванням родичів та друзів (72%), а також зі спортивним, культурним та релігійним обміном (23%); частка ж іноземців, які приїжджають в Україну безпосередньо з туристичною метою, становить близько 4%. Окрім того, зниження курсу вітчизняної валюти також створює додаткові стимули щодо розвитку туризму для іноземців. Отже, туристичний бізнес в Україні має значний потенціал.

► Залізничний туризм у світі

Подолання простору — одна з найважливіших умов туристичної подорожі. Послуги перевезення — постійний компонент у структурі туристичної справи, тому розвиток туризму й транспорту тісно взаємопов'язані. Основна частка в загальній структурі транспортних послуг у світовому туристичному бізнесі належить повітряному (43,7%) та автомобільному (41,4%) транспорту, частка ж залізничного транспорту у світовому туризмі на сьогодні становить близько 7,0%. У той же час перевезення організованих груп залізницею мають пріоритет перед іншими видами транспортних туристських перевезень завдяки розвиненій інфраструктурі та можливості перевезення великої кількості туристів будь-яких категорій, у тому числі людей з обмеженими можливостями, на значні відстані із забезпеченням високого рівня комфортності та безпеки подорожування. Залізничні пасажирські перевезення надають високий рівень надійності порівняно з повітряним та автомобільним транспортом,

Табл. Відомі туристичні поїзди

Назва поїзда	Країна	Вартість за тур, \$
Дунайський експрес (Париж – Стамбул)	ЄС, Туреччина	4975
Палац на колесах	Індія	7700
Королівський шотландець	Шотландія	5180
Сонячний край	Австралія	3390
Hiram Bingham	Перу	600
Блакитний експрес	ПАР	1850
Азіатський експрес	Таїланд, Малайзія, Сінгапур	2170
Скелястий горець	Канада	7878

а також забезпечують дотримання графіка пересувань. Суттєвою перевагою залізничного транспорту, порівняно з автомобільним та авіаційним, є можливість суміщення відпочинку та пересування. Завдяки цьому є значний потенціал для розвитку та зростання популярності залізничного туризму.

Під залізничним туризмом розуміється подорож, яка здійснюється фізичними особами залізницею на спеціалізованому залізничному транспортному засобі, тривалістю від 24 год або менше 24 год, але з ночівлею, в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових, релігійних та інших цілях, не пов'язаних з оплачуваною діяльністю.

Існуючий закордонний досвід свідчить про те, що залізничні компанії беруть активну участь у розвитку туризму й успішно ведуть туристичну діяльність, шукаючи в цьому перспективному виді діяльності додаткові можливості для отримання прибутку. Щодо зазначеного цікавий досвід роботи залізничних компаній Німеччини, Великобританії, Швейцарії, Швеції, Іспанії, США, Індії, ПАР, Австралії тощо. Серед найбільш відомих туристичних поїздів (табл.) «Східний експрес» (ЄС, Туреччина), «Палац на колесах» (Індія), «Королівський шотландець» (Великобританія), «Сонячний край» (Австралія) тощо.

Для залучення туристів та підвищення попиту залізничні компанії включають до туристичних поїздів спеціальні вагони, у яких можна порівняно тривалий час комфортно проживати, вагони-ресторани, вагони з оглядовими площадками. Окрім того, організовуються спеціальні ретро-поїзди з паровозами та вагонами у стилі ретро (рис. 2).

Деякі залізничні компанії створюють спеціальні підрозділи з розвитку залізничного туризму. Наприклад, у Німеччині при підрозділі з пасажирських залізничних перевезень створено відділення подорожей і туризму, яке реалізує як комплексні туристські маршрути з розміщенням у готелях, що належать залізниці, так і пропонує пасажирам різні пакети послуг типу «поїзд +...» при купівлі залізничних квитків. На РЖД створено окремий підрозділ «РЖД-Тур», серед послуг якого подорожі Транссибірською магістраллю, Золотим кільцем, тури в Європу, у культурні та історичні центри Росії, подорожі вихідного дня, подорожі на ретро-поїздах тощо.

Рис. 2. Туристичні поїзди світу:

а) «Східний експрес»;

б) «Палац на колесах»;

в) купе у вагоні «Східного експреса»;

г) оглядовий вагон «Східного експреса»

► **Проблеми та напрямки розвитку залізничного туризму в Україні**

В Україні розвиток залізничного туризму і пов'язаного з цим напрямком бізнесу також мають серйозні перспективи, оскільки в нашій країні є багато рекреаційних ресурсів та добре розвинена мережа залізниць, що дає можливість для організації різноманітних за формою та змістом залізничних турів. Інтерес для туристів можуть становити й самі залізничні об'єкти, а саме старовинні будівлі вокзалів, окремі історичні ділянки залізниці, раритетні елементи залізничної інфраструктури та рухомого складу. У той же час в Україні залізничний туризм розвинений недостатньо й обмежується в основному лише перевезенням організованих груп людей до місць відпочинку.

Безумовно, розвиток туристичних перевезень вимагає інвестування коштів у цей сектор ринку, а нестача їх в Укрзалізниці не дозволяє вирішити зазначену проблему. Тож необхідно визначити, що частка туристичних перевезень у загальному обсязі перевезень пасажирів залізничним транспортом є досить незначною (близько 1%). Окрім того, основною проблемою, що гальмує розвиток туристичних залізничних перевезень, наразі є відсутність спеціалізованого рухомого складу та відповідної туристичної інфраструктури необхідного рівня. З огляду на загальну збитковість пасажирських перевезень та невелику частку перевезень туристів у загальному обсязі розвитку туристичних залізничних перевезень на сьогодні не є пріоритетним завданням для пасажирського господарства Укрзалізниці. Розвиток туристичних перевезень залізничним транспортом можливий лише за рахунок залучення приватного капіталу для розвитку його інфраструктури та рухомого складу. Тож основним підходом, який необхідно реалізувати в нашій державі у сфері залізничного туризму, є розвиток ефективного державно-приватного співробітництва. При цьому залізницею повинен бути розроблений комплекс нормативних документів та тарифів щодо допуску туристичних вагонів та поїздів на інфраструктуру, їх перевезення, обслуговування тощо.

При організації одноденних турів для невеликих груп туристів у межах приміської зони або екскурсійних турів із метою огляду мальовничих місць доцільно використовувати автотуриси та рейкові автобуси. Реалізація залізничних багатоденних туристичних маршрутів може забезпечуватися формуванням окремої туристичної екскурсійної групи вагонів, які включаються до складу пасажирських поїздів, що прямують за розкладом за існуючим маршрутом, або формуванням спеціалізованих туристично-екскурсійних поїздів, коли поїзд одночасно є і засобом пересування, і місцем мешкання туристів.

На вибір способу формування транспортного засобу для організації перевезення істотно впливає кількість подорожуючих. Від цього чинника також залежить композиція туристично-екскурсійних поїздів. Як правило, до складу такого поїзда може входити від 5 до 18 вагонів, включаючи вагони-ресторани. При формуванні туристично-екскурсійних поїздів з'являється можливість змінювати географію поїздки, час відправлення, кількість та тривалість зупинок на шляху прямування залежно від розташування культурних, історичних та природних пам'яток. Прикладом залізничних туристичних маршрутів можуть бути напрямки Київ – Львів, Київ – Одеса. Окремим напрямком розвитку залізничного туризму в Україні може бути створення туристичного комплексу на базі вузькоколіїних залізниць Закарпаття.

► **Перспективи залізничного туризму в Закарпатті**

Для Закарпаття однією зі стратегічних цілей, визначених Державною стратегією регіонального розвитку, є використання природно-ресурсного потенціалу та розвиток туризму й курортно-рекреаційної сфери. У той же час, незважаючи на те, що сьогодні закарпатські туристичні об'єкти можуть прийняти більше двадцяти тисяч відпочивальників одночасно, конкурентні переваги туристичного потенціалу регіону залишаються використаними далеко не повною мірою через слабку комунікаційну доступність перспективних для

освоєння в туристично-рекреаційних цілях територій та незадовільний стан виробничо-транспортної інфраструктури туристично-рекреаційного комплексу в гірських районах області, що, у свою чергу, спричиняє гальмування розвитку закладів та об'єктів туристично-рекреаційної галузі.

Тому одним із головних завдань в ефективному використанні конкурентних переваг у туристичній галузі Карпатського регіону є забезпечення доступності до мережі спеціалізованих об'єктів туристичної інфраструктури, універсальним інструментом чого є розвиток залізничного туризму, який у перевезенні організованих груп має суттєві переваги порівняно з іншими видами транспортних туристичних перевезень.

Саме з цією метою науковцями Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. ак. В. Лазаряна було ініційовано науково-інвестиційний проект «Розробка методів організації туристичних перевезень залізничним транспортом в Україні», у рамках якого планується вирішення цілого комплексу науково-практичних завдань, серед яких:

- розробка методів організації та технології здійснення туристичних перевезень залізничним транспортом;
- розробка вимог до рухомого складу та інфраструктури залізниць для здійснення туристичних перевезень;
- удосконалення конструкції існуючого та розробка спеціалізованого рухомого складу залізниць для виконання туристичних залізничних перевезень;
- розробка методів модернізації інфраструктури залізничного транспорту для здійснення туристичних перевезень;
- розробка організаційних та технологічних засад взаємодії операторів залізничної інфраструктури, перевізників, туристичних операторів та інших учасників перевізного процесу під час виконання перевезень.

Найбільш перспективним та доцільним на першому етапі реалізації проекту з організації туристичних перевезень залізничним транспортом

Рис. 3. Вузькоколіїні поїзди Карпат:

а) поїзд Іршава – Виноградів;

б) «Карпатський трамвай»

в Україні є відпрацювання моделі туристичного пулу в рамках концептуального проекту з організації залізничного туризму на вузькоколіїних залізницях у Карпатському регіоні

Україні. Наразі вузькоколіїні лінії в Карпатському регіоні майже не функціонують: курсує лише приміський поїзд між станціями Іршава та Виноградів у Закарпатті (рис. 3, а) та унікальний

Карпатський трамвай на Івано-Франківщині (рис. 3, б). Разом із тим ці невеличкі поїзди прямують мальовничими маршрутами поміж горами, селами, старими мостами над гірськими річками, полями, лісами й садами, і вигляд з вагонів відкривається не гірше, ніж у Швейцарських Альпах.

Відновлення та ефективне функціонування гірських залізниць колії 750 мм у Карпатському регіоні України не тільки реально доступне для реалізації, а ще й економічно необхідне для західних регіонів. Упровадження такого проекту стане до того ж не тільки привабливим туристичним обличчям країни, а й надасть поштовх до розвитку в регіонах таких галузей, як машинобудування, будівництво, енергетика, а також прикордонного співробітництва з Польщею, Румунією, Словаччиною та Угорщиною. Проте головне — реалізація цього проекту дасть можливість створити нові робочі місця, розвинути інфраструктуру гірських районів і, як наслідок, зупинити міграційні процеси, спричинені безробіттям, що, безперечно, матиме позитивний вплив на стабілізацію соціально-економічного стану як західних регіонів, так і країни в цілому. 🌐

Надійшло до редакції
01.12.2014 р.

АННОТАЦІЯ. По оценкам Всемирной туристической организации, в мировом ВВП на долю туризма приходится около 9,5%, 30% мировой торговли услугами и 7% мировых капиталовложений. В Украине находится ряд объектов Всемирного наследия ЮНЕСКО. С учетом значительных показателей количества внутренних и иностранных туристов туристический бизнес в Украине имеет значительный потенциал. В статье проанализировано состояние железнодорожного туризма в мире и определены перспективные направления его развития в Украине. Особое внимание уделено развитию железнодорожного туризма в Закарпатском регионе.

Одной из главных задач в эффективном использовании конкурентных преимуществ в сфере туризма Карпатского региона определено обеспечение доступности сети специализированных объектов туристической инфраструктуры. С этой целью учеными Днепропетровского национального университета железнодорожного транспорта им. ак. В. Лазаряна был инициирован научно-инвестиционный проект «Разработка методов организации туристических перевозок железнодорожным транспортом в Украине». В статье предложена отработка модели туристического пула в рамках концептуального проекта по организации железнодорожного туризма на узкоколейных железных дорогах Закарпатья.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: групповые перевозки, железнодорожный туризм, персональные перевозки, туристические поезда.

ANNOTATION. According to the World Tourism Organization for tourism accounts is about 9.5% of world GDP, 30% of world trade in services and 7% of world investment. In Ukraine, there are a number of World Heritage Sites. Given the large number of indicators of domestic and foreign tourists tourist business in Ukraine has significant potential. The article analyzes the state of the railway tourism in the world and perspective directions of its development in Ukraine. Particular attention is paid to the development of railway tourism in the Transcarpathian region.

One of the main problems in the effective use of competitive advantages in the tourism sector of the Carpathian region is determined to ensure the availability of a network of specialized tourism infrastructure. To this end, scientists of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan was initiated scientific investment project "Development of methods for the organization of tourist railway transportation in Ukraine". The authors propose a mining model tourist pool within the conceptual design for the organization of railway tourism on the narrow-gauge railways of Transcarpathia.

KEYWORDS: group transportation, personal transportation, railway tourism, tourist train.